

DEPREM ŞURASI

Nejat BAYÜLKE(*)

GİRİŞ

Şura'da alınan kararların yorumu ve eleştirisi yerine genel olarak Şura'nın özünü yakalayabilmek ve eleştirmek amaçlanmaktadır. Şura kararları deprem karşısında daha iyi davranan yerleşimler ve yapılar oluşturmak için yapılması gerekenlere yol gösteren kararlardır.

Türkiye'de yapıların depremdeki çok kötü davranışları ve orta şiddetli depremlerde de karşılaşılabilen afet boyutunda can kaybı ve hasar durumu genel olarak ekonominin "Yapı Sektörü" nün genel nitelikleri ve davranışlarının sonucudur. Yapı sektörünün çeşitli bölümleri ve aşamaları ortaya depreme dayanıksız yapılar çıkarmaktadır. Deprem Şurası sorunun sanki deprem tarafının da yetersiz olduğu izlenimini vermektedir. Olayın "deprem" tarafı depremin sanki tam olarak bilinmediği, yetersiz bilindiği, bir bilinmezlikler içerdiği ve yapıların bu nedenle yıkılıp deprem olayının bir Afet olduğu izlenimi verilmektedir.

Depremde iki olgu vardır: Deprem etkilerini bilmek ve dayanıklı yapı yapmak.

Bir "Deprem Şurası" olabilir: Deprem olayını daha iyi tanımak için, yapılması gerekenler için şura olabilir. Deprem Türkiye'de nerede oluyor? Türkiye depremleri ile ilgili bilgileri artırmak vb. gibi konular, bir deprem şurasının ana konuları olabilir.

Ancak sorun, yapıların depremde yıkılması ve afet boyutunda hasar ise, sorun ve Şura'nın adı "depreme dayanıklı yapı yapmak" daha doğru bir deyişle; yapı kalitesini artırarak depreme dayanan ve depremin afet boyutuna dönüşmesini önleyen yapılar yapabilmek için gerekenlerin konuşulduğu bir Şura olmalı idi.

Bu Şuranın hedefi depremin bir afet olmaktan çıkarılması ancak çözüm için mevcut düzeni tam olarak algılamak ve çok teşhis koymak gerekir. Bu yapılmıyorsa ya da yeteri kadar vurgulanmıyorsa. Sonuç; şura kararları, deprem afetini önleyemez. Bazen teşhisler doğru ancak tedavi yöntemleri çok zor ya da yoktur; tedavi, depreme dayanıklı yapmak, çok derin

sosyal ve ekonomik devrimler ve anlayış ve dünyaya bakış değişimlerini gerektirmektedir.

TÜRKİYE DEPREMİ BİLMİYOR MU?

1939'danberi çok sayıda deprem yaşayan her gün sallanan bir ülkede hala depremin bilinmediğini, insanların haberinin olmadığını ileri sürenler hiçbir biçimde ciddiye alınamaz. 1940'lardanberi deprem tehlike haritası vardır. Nerede ne büyüklükte deprem olacağı kesin olarak bilinmektedir. Türkiye'de yapılar deprem tehlikesi bilinmediği için yıkılmıyor. Bazı dönemler deprem etkinliğinin azalması sonucu kamu bilinci ve hazırlığı azalmakta olduğu da doğrudur.

Depremlerin yer, büyüklük ve diğer özelliklerinin daha duyarlı ve daha bilimsel olarak belirlenmesi için ölçüm şebekesinin geliştirilmesi, üzerinde deprem yaratan ya da yaratacak bütün fayların daha ayrıntılı olarak bilinmesi yer kabuğunun Türkiye'deki özelliklerinin tam olarak tanımlanması için ölçüm sistemleri şebekeleri vb. şeyler kurulması ve geliştirilmesi iyi ve doğru şeylerdir, ancak bunlar doğrudan yapı dayanımına katkı yapan şeyler değildir. Yapılar depremin merkez üstü duyarlı bir biçimde belirlenemediği ya da deprem yer hareketi ölçülemediği için yıkılmıyor.

Aynı biçimde depremin önceden bilinmesinin de deprem zararının, mal kaybının azaltılmasına ciddi bir katkısı olmayacağı gibi can kaybının azaltılmasına da ciddi bir katkısının olması çok tartışmalıdır.

Mikrobölgeleme haritası olmadığı, daha genel deyişle "yer bilimciler zemin etüdü yapmadığı için yapılar "yanlış" yere yapılıyor da deprem afet oluyor iddiası geçerli değildir: yap-satçılar her zaman rantların peşinde olduğu için bu tür bilgilerin onlar için bir anlamı yoktur: onlar nerede ucuz arsa ya da hazine orman vb. arsa varsa oraya ev yapıyorlar. Plan değil Pilav yasası işliyor.

Depremin bir afet boyutundan kurtarılmasının, can kaybının azaltılmasının, gerçek çözümü ise depreme dayanan yapı yapmaktır. Depreme dayanıklı yapı yapılmasının gereklerini ve kurallarını kapsayan Yönetmelikler de Türkiye'de 1940'lı yıllardan beri vardır. Bu deprem yönetmeliklerinin 1968 ve sonrası sürümleri yapılarda yeterli deprem dayanımı ve

(*) İnşaat Yüksek Mühendisi, Şura Üyesi

güvenliği sağlayacak ve depremin bir afet boyutuna ulaşmasını önleyecek kuralları içermektedir.

Bu koşullarda neden depremde büyük kayıplar veriliyor? Neden deprem bir Afet oluyor? Çünkü yapılar, bu yönetmeliklerin kurallarına göre tasarlanmıyor, tasarlanmış olsa bile yapım hem malzeme dayanımı hem de diğer tasarımdaki ayrıntılara uyulmadan yapılıyor. Neden kamu ve özel yapılarda beton dayanımı projedeki dayanımda olamıyor, neden projedeki donatılar yapı betonarme taşıyıcı elemanlarına konulmuyor? Aslında bu konunun şurası olmalı idi.

Bu neden böyle oluyor: Yapım işleri ülkede en çok rant yaratan ekonomik alan: dayanıklı yapılar yapmak rant peşinde olanlar için çok ciddi engel. 1960'lı yıllarda denildiği gibi "Plan değil Pilav" isteniyor. Bu ülkede yapı sektörünün temel unsurlarının ana ilkesi budur: "Pilavcılık." Bu yöntemin özelliklerinin iyi tanınması için aşağıdaki tipik davranışların ve ilkelerin tanımlanması gerekir: Bu ülkede;

Herkes istediği yere istediği boyut ve biçimde yapıyı yapabilmelidir

Yapım ve yerleşim işlerinin temel oyuncularını ne düşünüyor ve nasıl uyguluyor?

İzmir'de dere yatağına yerleşmeye karşı belediye ve diğer yönetimlerin tutumu nasıldır? Yerleşmeye karşı resmi tutum nedir?

Bir çok kentte önemli sayıda yapıların kullanım izni yoktur: İnşaat izni alınmıştır ancak projeye aykırı o kadar çok imalat vardır ki iskan izni alınamaz ya da büyük cezalar gerekir: ancak bu yapılara aynı belediyeler su ve kanal bağlar, elektrik dağıtıcıları (Eski TEK ve şimdiki ufak şirketlere indirgenmiş TEK) elektrik bağlar: belediye yollarını kaplar, kaldırımlar yapar, park, sağlık ocağı, okul ile şereflendirilirler. Toplum bunu böyle ister. Bu işlerin doğası olarak kabullenilmiştir. Bu yaklaşım ise niteliksiz yerleşimlerin ve yapıların oluşmasının temel nedenidir ayrıca bu tür yerleşimler ve yapılaşma genel olarak toplumca kabul edilmiştir. Bu işler böyle yapılmıştır ve yapılabilecektir.

İMAR AFLARININ ANLAMI NEDİR?

Şura kararları içinde imar aflarının yasaklanması var mıdır? Eğer varsa bu gerçekleşebilir mi? Türkiye'de İmar afları asla bitmez ve bitmeyecektir. İmar aflarının yasaklanması "Pilavcılık" temel ilkelerine aykırıdır. Bir deprem şurasında alınmış da olsa böyle bir kararın uygulanması yoktur. İmar affı yapan siyasi iktidarlar vatandaşın malını ve "ulusal servetin" en iyi koruyucularıdır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları onları hep kutsarlar ve oy sandıklarında ödüllendirirler.

Kaliteli yapı inşaatının en çok engelleyen en önemli şey İmar Aflarıdır: Yalnızca mimari ve şehircilik açısından kötü, "makyajı bozuk" yapılar affedilmemekte, can güvenliği kuşkulu yapılar kullanılabilir olarak kabul edilmekte insan hayatının riski yükselmektedir.

Kural koymanın anlamı kalmamaktadır. Kurallara uymayarak suç işleyenler yalnızca serbest kalmayıp maddi olarak ödüllendirilmektedir.

KAMU YAPILARININ YAPIM KOŞULLARI VE SONUÇLARI

Devlet illerde okul ve hastane yaptıracak. Bu işten para kazacak olanlar bu işi verecek olanlarla ortak çalışma içinde: İktidarı elinde tutan Politikacı ildeki bu ihaleleri yapacak olan yöneticileri, ihaleyi verecek olanları belirler. İktidara yakın olmak yükleniciler için üstünlük sağlar: En düşük bedelle iş alan yüklenici ile yönetim arasında uzlaşma gerekli: büyük oranlı indirimle iş alma koşullarında zaten yetersiz olan birim fiyatlarla ve büyük indirimlerle inşaatın nitelikli ve projeye göre yapılması olanaksız: yapı denetiminin kuralları uyulmasının izlenmesini istemek ise yükleniciyi bu sıkıntıları aşmak için çeşitli yolları denemeye zorluyor: işin fen kurallarına göre yapılmasını isteyen kontrol değiştirilir. Ya da bu tür kontrollere hemen hiç görev verilmez.

Malzeme denetimi için hem fiziki olanaklar yok hem de denetim sonucu gereken nitelikte malzemenin üretiminin de fiziki olanağı yok: hazır beton santrali kaliteli beton için yüklenicinin kendi beton santralini kurması işin boyutu karşısında ekonomik değildir.

Genel yaklaşım bu işlerin iktidara yakın olanların alması ve onlara zorluk çıkarılmasının kazanacakları kadar kazanabilsinler: %50 indirimle okul ihalesi almış yüklenicinin projedeki 200 kg/cm² dayanımında beton üretmek için beton santrali kurma olanağı yoktur. Sonuçta hazır betonun olmadığı yerdeki yatılı bölge okulu binalarının beton dayanımı 100 kg/cm² kadar bile olamaz. Demirler kesinlikle eksiktir. Bu beton dayanımı ve donatısı projesine %50 daha az olan yapılar bir depremde hasar görse ya da yıkılsa yapımcı yüklenici ve denetçi "proje hatası" denilerek "bilirkişilerce" kolayca aklanabilirler. Devlet neden böyle kötü binalar yapıyor diye şikayet edenler bu mekanizmanın Türkiye'nin Düzeni olduğunu kabul etmeleri önerilir.

AFET SONRASI YAPILANLAR

Cumhuriyet döneminin en önemli depremi 1939 Erzincan depremi ve bunu 1940'lı yıllarda izleyen Kuzey Anadolu Fayı depremleri Türkiye'de deprem zararına azaltmak için ciddi önlemlerin alındığı depremlerdir. Bu dönemde deprem bölgeleri haritaları ve depreme dayanıklı yapı yönetmeliğinin ilk örnekleri çıkarılmış ve yürürlüğe konulmuştur. Öte yandan afet sonrası yaraların sarılması dönemi de başlamıştır. Bu dönemde olan diğer sel ve yangın gibi afetler de zarar görenlere yardım genellikle "konut" kaybının giderilmesi ilkesidir. Bu yaklaşım 1959'da "Afetler" kanununu yaratmıştır.

17 Ağustos 1999 Depremine kadar olan afetlerde "konut" ihtiyacını karşılamak birinci ve en önemli

öncelik olmuştur. Depremlerin genellikle kırsal alanlarda olması ve kırsal konutların niteliksizliğinin gidermek için yenilenme yapılması bu depremlerde yapılması gereken yeni konut sayısının devletin altından kalkabileceği boyutta olmasıdır.

İlk kez 1992 Erzincan depremi ile borç alarak afet konutu yapmak dönemi başlamıştır. Artık depremlerde onbinlerce değil yüzbinlerce konut yapımı, özellikle beklenen Marmara depreminin gerektirmesi beklenen yeni konut ihtiyacı yarım milyon boyutundadır.

Bir deprem sonrası bu durum kaynak ihtiyacının yanında önceden de yapıları güçlendirerek can kaybı ve zararın azaltılması gerekmektedir.

Siyasal iktidarların afet olayına karışması, afet olduktan sonra "yara sarma" düzeyinde kalmıştır. Niteliksiz ve dayanıksız yapı yapımı ve yerleşmelere engel olmak bir bakıma bu işlerden "büyük rant" kazanılmasının engellenmesi demektir.:

- 1- İmar planım var buna aykırı yapılaşmaya izin vermeyen ve bunun izleyicisi olan bir belediye yönetiminin yeniden seçilme şansı bu ülkede yoktur: Pek çok belediye başkanı imar planına kat ekleme izni ile seçilmiş ve yeniden seçilir. Bu yaklaşım kaçak ve denetimsiz inşaatın ve depremde yıkılmanın en önemli nedenidir.
- 2- Proje ve Yapı denetimi Bu denetimlerin belediyelerde "ciddi" biçimde izlendiği zamanlarda ve yerlerde depreme dayanıklı yapı yapmanın olmazsa olmaz ön koşuludur. Bu denetim yapan belediyenin kaçak ve gecekondu inşaatına izin vermemesi demektir. Seçimle gelmiş belediyenin bu denetimi gereği gibi yapması yeniden seçime engel olacaktır.

Yapım denetim işi şu anda önemli sayıda bölgede "yapı denetim şirketlerine" verilmiş durumda. Yapı denetim şirketinin mal sahibi ya da yapsatçı tarafından seçilmesini getirdiği en önemli şey bedelinin pazarlığa tabi olabilmesi ve gerçek bir denetim olmadan bir tür "harç" ödenmesi durumuna düşülmesi tehlikesidir. Bu yapı denetiminin sulandırılmasına neden olmaktadır. Denetimi fen kuralları ve yasa ve yönetmeliklere uyararak yapan denetim "şirketleri", tıpkı belediye başkanlarının yeniden seçilemesi gibi, yeni denetim işleri alamamaktadır. Ayrıca Belediye sınırları dışında ve kentlerin yakın çevresinde önemli sayıda denetimsiz kaçak inşaat vardır: 2-3 katlı müstakil Villaların denetim dışına çıkarılması da denetim işinin sulandırılması ve rant kazanmanın önündeki bir engelin kaldırılmasıdır.

SİGORTA

17 Ağustos sonrası ortaya çıkan büyük yeniden yapılanmaya gerektirdiği çok büyük kaynağı karşılamak için getirilen zorunlu deprem sigortası giderek tam anlamı ile etkisizleştirilmektedir. Çünkü zorunlu

sigorta tam anlamı ile bir sigorta niteliğinde değildir.

Gerçek bir sigorta düzeninde yapının proje ve yapı aşamasında tam olarak denetlenerek dayanımının ya da riskinin belirlenmesi ve ona göre priminin saptanmasıdır. Bu ise yapıyı sigortalayacak olan şirketin güvendiği bir yapı denetim mekanizmasının olmasını gerektirir: kimse nasıl yapıldığı ve kalitesi bilinmeyen ya da en azından kötü olduğu bilinen yapıların yıkılma riskini göze alamaz.. Sigorta şirketleri için bu çok büyük bir denetim örgütü olması ya da çok yüksek primlerle sigorta yapılması demektir.

Denetlenmemiş ve dayanıksız yapının kullanılması engellenmediği sürece nitelikli yapı yapmanın bir zorlayıcılığı yoktur: Denetlenmemiş ve sigorta edilmiş yapıya kullanma izni verilmez: elektrik su kanal bağlanmaz tapuda satılamaz ve hiçbir şekilde tapu verilmez.

Bu ya da benzer zorlayıcı yöntem ile kaliteli yapının özendirilmesi genellikle inşaat alanındaki "saf" meslektaşların hayalidir.

Zorunlu sigortadan sonra olan 2002 Çay, 2003 Bingöl ve 2004 ve 2005 yılındaki küçük depremlerden sonra evleri yıkılanlara devletin eskisi gibi sigortası olmayanlara da ev sağlaması yaklaşımı zorunlu deprem sigortasını öldürmüştür. Hiçbir şey artık onu geri getiremez. Bu Şurada Zorunlu ya da başka türlü deprem sigortası için yapılan önerilerin hiçbir değeri kalmamıştır.

Türk toplumu, 'bir deprem oldu evleri yıkılanlar evleri depreme karşı sigortasız ise cezalarını çeksinler' yaklaşımını kabul edemez, bu anti sosyaldir ve devlet baba anlayışına karşıdır. Devletin tasarruf mevduatını sigortaladığı, batık ya da batacak bankaların zararlarını karşılamayı yüklediği bir ülkede evi yıkılan vatandaşına ben "serbest piyasa" kuralları uyguluyorum, her koyun kendi bacağından asılır demesi adalet olmaz ve ayrımcılık olur. Bu çok büyük bir adaletsizlik olur. Sermaye devlet koruması altındadır ama bir tek evi yıkılan ne hali varsa görsün olmaz. Bu nedenle de bu ülkede deprem ede evi yıkılana sigortası olsun olmasın ev yapılacaktır. Sermayeyi kollamayı hiçbir zaman popülizm olarak algılamak ama tek evi yıkılana ev yapmayı popülizm olarak göstermek adalet olamaz.

SONUÇ

Şura kararlarının yapı işlerinin genel görünümü açısından değerlendirilmesinde yarar vardır. Şura'da alınmış ve yapım ve yerleşim kalitesini yükseltecek kararların yasalara dönüşmeye kadar gitmesini ve bu yasaların da genel kabul görerek uygulamada bir düzelme ya da iyileşmeye ye yol açacağını düşünmek oldukça iyimser bir yaklaşımdır. Bu gelişmelerin olumlu hiçbir sonuç getirmeyeceği görüşü çok karamsar bir görüş olarak kabul edilirse de genel sonucun şu andaki genel görünüşten pek farklı olmayacağı inancı daha baskındır.